

MAGYAR KLASSZICIZMUS

AMAGYARSÁG nagy építő korszakai közepette különösen jelentős szerepet játszik a XIX. század első fele, amely a klasszicizmus jegyében alkotott. Érdekessége egyfelől az, hogy alkotásai egy évezred építő munkájából legépebben maradtak reánk, mert ez az időszak napjainkhoz aránylag közel fekszik, másfelől, mivel épségénél fogva leginkább hivatott megmutatni, hogy az európai építőstílusok a hazai építészetben miképpen kaptak sajátos ízt és zamatot. S ez az átmásulás már csak azért is sokat mond, mivel, akárcsak korábban, ezidőben is még többnyire idegen eredetű mesterek építettek, s közöttük ritkák az olyan magyarok, mint Ugray László, Péchy Mihály, Török Pál, Dankó József, Éltető Péter, Alföldy Antal. Mindennek ellenére a magyar klasszicizmus lényegében más, mint az osztrák vagy a bajor, a cseh vagy a porosz, a francia vagy az olasz. A nagyobbára lajtántúli mesterek itt másként alkottak, mint kortársaik, akik szülőföldjükön maradtak. Így nyilvánvaló, hogy az építészeti alkotás művészeti, jellegét mennyire befolyásolják a föld, amelyen az építész terem, amelyből építőanyagát veszi — s az emberi élet, amelynek számára alkot. Képeket és szobrokat távoli országokból is át lehet költöztetni, — s az ilyen művészeti behozatal döntően befolyásolhatja az ország művészetét — az építészetrel másképpen áll a dolog.

De a 100—150 év előtti magyar építészet tanulmányozása más tekintetben is érdekes tanulsággal szolgálhat a művészettudománynak. Bécestől nyugatra a klasszicizmus formavilágát már az 1800 utáni években erősen befolyásolja az archeológiai ismeretek tágulása és kimélyülése: Napóleon építészetére, mint a bajor és porosz királyokéra roppant hatással volt a görög-római építészet tudományos feltárása és az eredmények metszetekben való közreadása, úgy annyira, hogy a régi részletformák szabatos utánzása valóságos törvénné vált. Ez azzal az eredménnyel járt, hogy míg maguk az építészeti művek szárazakká, pedánsan unalmasakká váltak, a szerzők formaalkotó készsége elsorvadt, addig a magyar klasszicizmus távolról sem érzi meg ezt a hatást, mert a mesterek itt az antikos formákat teljes művészi szabadsággal használják fel, a maguk arányérzésének megfelelően módosítják, s ami talán legfontosabb: azokat egy még bőségesen áradó térérzésből fogant alkotásaiknak körülzárására, tagolására használják fel és nem a részletformákból indulnak ki, hanem a térdgondolásokból és azok megvalósításából. Mőd felett érdekes volna tehát e különbség okainak felderítése, nevezetesen annak kimutatása, hogy a vezető mesterek, Pollack Mihály és Hild József maguk is így alkottak. Ők Itáliában azoknál a késő barokk mestereknél nevelkedtek, akik a részletformákkal még szabad művészi viszonyban állottak és a barokk

térformálásnak igazi mesterei voltak s így őket utánozták. Sokatmondó az a körülmény is, hogy Pollack Mihály kortársa, Gilly, aki Berlinben hasonlóra lett volna hivatva, mint nálunk Pollack, korán elhunyt, s helyét a következő generáció fiatal képviselője, Schinkel vette át, aki már iskolamesteri módon alkalmazta az archeológia eredményeit.

De e kor építészetének van még egy érdekes vonása, t. i. az, hogy a városokban földesúri kastélyokon megvalósult klasszicisztikus forma minő feltűnő hatást gyakorolt falusi építészetünkre, a falvak kismemesi és paraszti építőire. Közismert, hogy egyes tájakon, a Nyírségen, a Nagy- és a Kiskunságon valóságos kultusza volt a görög-római oszlopformáknak, a provinciálisán naív utánzástól a szinte szabatos, görögös formáig. Valószínű, hogy a latinos kultúrájú kismemesség, mely a jogélet és a poézis terén a klasszikus eszményeknek hódolt, az építészetben is tudatosan kereste e szellem formáit. A falu egyszerűbb népét viszont a klasszicizáló formák szépsége erősen megragadta és meghihlette.

Ezért a magyar klasszicizmus építészetének problémája művelődésünkben igen nagy fontossággal bír. Így csak a legnagyobb elismeréssel adóztatunk a Magyar Tudományos Akadémiának, hogy Budapest Székesfőváros 1933. évi művészettörténeti díját e művészet tisztázására fordította s a díjat Zádor Annának és Rados Jenőnek ítélve, munkájukat most közre is adta.¹ Örvendetes meglepetés volt e könyv megjelenése, mivel Akadémiánk művészeti kiadványokkal ezideig nem kényeztetett el — ilyen terjedelmű, ilyen gazdag kiállítású könyvet alig adott közre — s szép, hogy ezt a kezdeményezést éppen a nagyfontosságú klasszicizmus építészetének szentelte. Úgy tetszik, hogy Akadémiánk választása is sikerült volt, mivel a szerzők igen sok tekintetben szinte a tökéletesség határán mozgó művet alkottak. Kétségtelen, hogy a szóbajövő anyagot úgyszólván enciklopédikus teljességben nyújtják, amit bizonyít az, hogy hiába kerestünk a tárgykörbe tartozó olyan építészeti műveket, amelyről szó ne esnék, illet nem tudunk találni, mert a szerzők páratlan szorgalommal kutatták fel az anyagot és ismereteink szerint úgyszólván teljeset nyújtanak. Az ilyen összefoglaló munkának pedig talán ez a leglényegesebb követelménye. Az egyes épületek építéstörténetének közlésében, azok esztétikai méltatásában elmennek addig a józanság szabta határig, amelyet a könyv keretei megkövetelnek és megédesnek: több már szétfeszítené e kereteket.

De amint e tekintetben helyes arányérzékkel dolgoztak, más tekintetben a tárgyalás határait érzésünk szerint némileg túl szűkre szabták. Művészettörténetileg teljeset nyújtottak, viszont a művészettudomány szempontjából talán egy kissé tágabbra nyithatták volna érdeklődési körüket. A magyarságismeret célkitűzései szempontjából érdemes lett volna hangsúlyozottabban rámutatni e kor építészetének több tekintetben jelentős összefüggéseire. A magunk kutatásaiból például az az érdekes tény derült ki, hogy bár a magyar klasszicizmus művelői nagyjából német művelődési területről jöttek, a stílus nagy formaadása nálunk sokkal inkább függ össze a XVIII. századvégi olasz építészetrel, egyes rejtettebb vonatkozásokban az angol klasszicizmussal, mint az ausztriaival vagy a németországgal. E feltűnő jelenség magyarázatát abban lelhetjük, hogy a kor hangadó építésze hangadó zsenialitása folytán Pollack Mihály volt, aki művészetének alapjait Milánóban alkotó mostohabátyjának, Leopoldo Pollacknak műtermében, az olasz késői barokképítészet közepette szerezte meg, ennek szellemében alkotott és döntően befolyásolta a vele együttműködő, kisebb képességű építőmesterek művészetét.

¹ Zádor Anna és Rados Jenő: A klasszicizmus építészete Magyarországon. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, Budapest, 1943. 428 lap, 16 szövegábrával, 48 tábla, 230 képpel, 1 térképmelléklettel.

Művészettudományi, avagy ha tetszik, művelődéstörténeti szempontból kívánatos lett volna tehát, ha nemcsak elszórt megjegyzésekben, hanem célszerűbben és plasztikusabban egy külön fejezetben behatóan kaptuk volna a hazai klasszicizmus és a kor európai építészetnek összehasonlítását és így a szerzők kidomborították volna annak magyar jellegét is.

Végül pedig, mintegy befejezésül, a 40-es évek végén a klasszicizmussal szemben jelentkező bíráló álláspontra is rá lehetett volna világítani, nevezetesen arra, amelyet gróf Széchenyi István a „Pesti por és sár“ című, kevéssé ismert művében, a tőle megszokott, mélyről jövő gúnyorossággal fejtett ki és amely Kossuth és Hunfalvy egyes kritikai megjegyzéseiben is élesen megnyilatkozott. Ez — úgy véljük — a művét szépen lekerekítette volna.

Az ismert művészettörténeti és tudományi állásponttal magyarázható, hogy Zádor és Rados művükben a klasszicizmus népi ágazatáról nem szóltak. A művészettudomány ugyanis a nép művészetét nem tartja teljes értékű művészetnek, mert nem minősítheti egyéni művészi alkotásnak és benne, inkább közösségi művet lát. Épp ezért az Akadémia kiadványát legalább részben igen szerencsésen egészíti ki Miskolczy Lászlónak és Vargha Lászlónak a vele szinte egyidejűleg megjelent kötete: A Nagy-kunság vidéke népének építésze.¹

E szép munka kitűnő fényképfelvételei a legjobb bizonyossággal szolgáltatnak, hogy a görög-római nyomdokon haladó úri és városi építészetünk milyen nagy hatással volt a kor falusi építészetére. Írás közben nemcsak az abádszalóki és tiszaderzsi úriházak remek oszlopai lebegnek szemünk előtt, hanem egyes apró művek is — elsősorban épp ugyanezen és távolabbi községek szerény paraszti lakóházai — megmutatják ezt a hatást. Az érdekes azonban, hogy míg az úriházakat nyilván tanult mester alkotta, akinek többé-kevésbé határozott ismeretei voltak a stílus aránytörvényeiről és azokat követte is — addig a falusi mivesek a maguk ízlésére szabadabban formáltak, például az oszlopot feltűnő nyúlánksággal építették meg, mert érzésük szerint ez szebb volt.

Egymás után lapozva e két könyvet s tanulságaikat felmérve, a bírálaton túl még egy újabb, aktuális szempont is felvetődik. A magyar klasszicizmus másfél évtizede erősen vonzotta e sorok íróját és pedig nyilván azért, mert polgári egyszerűségét, emberi szerénységét, amely egykoron erősen átszínezte a magyar városok képét, közelállónak érezte napjaink építészeti íráskarához. A Zádor—Rados könyv többszáz képét nézve, avagy a kor megmaradt épületeit a valóságban szemlélve, az 1850—1910 közötti két emberöltőnyi idő egész más szellemű, általában hivalkodó, hamis pompájú, a városképbe bántó és fásztó nyugtalanságot hozó építészetét még fájóbbnak, még idegenszerűbbnek, tőlünk igen távolállónak érezzük, örvendetes volna, ha az Akadémia kiadványa az építetőkötet is meggyőzné arról, hogy az építésbeli egyszerűség egykoron a jólneveltség kötelező erejével bírt s hogy helytelen dolog a szomszéd háztól mindenáron elütőt, a sorban feltűnőt emelni. Olyasmint ez, amiről le kell szoknunk és amitől vissza kell térnünk az egyszerűséghez, mint igazi építési hagyományunkhoz — ahhoz az egyszerűséghez, amelyre ma minden jelesebb építészünk tudatosan törekszik. De erre oktat Miskolczy—Vargha könyve is, amelynek kitűnő képeiből népünk építésze fehéren sugárzik felénk. Ez a művészet közel áll szívünkhöz, nemcsak mivel a magunk népének alkotóerőiből fakadt, annak formaalakítását testesíti meg, hanem azért is, mert a szükségletek okszerű, józan kielégítésében, anyagszerűségében, a nagy átfogó fonnák keresésében a külsőséges

¹ Miskolczy László és Varga László: A Nagy-kunság vidéke népének építésze, Padányi Gulyás Jenő előszavával. A Magyar Ház Barátai kiadása, Budapest, 1943. XLVIII. 144 lap. 40 szövegábrával, 138 képpel, 6 térképpel.

díszítések alkalmazásának kerülésében formailag is közeláll hozzánk. A kötet egyik bírálója, az előszóban dicsérő-jelzőként használt szavakhoz kapcsolódva írta, hogy e képek egy fontos emberi élményünkről: „tárgyilagosságunkról“ tesznek tanúságot. A kívülállók aligha sejtik, hogy e kétfelől is eredő azonos megállapítás a korszerű építészet magyar művelőire mennyire megnyugtatólag hatott. Sokan igyekeztek a korszerű építészeti törekvéseket a falu jellegzetes magyar törzsű építészetével szembeállítani. Voltak, akik egyenesen magyartalansággal vádolták azokat, akik szívükre és eszükre hallgatva építészeti munkásságukban napjaink életét kívánták szolgálni és nem voltak hajlandók azt az álromantikát művelni, amely századunk eleje óta különböző formában divatos volt, de amelyben többnyire csak kevésbé szerencsés művek fogantak. A magunk részéről két évtized óta hangoztatjuk azt a meggyőződésünket, hogy a modern építészet elvi felfogásai ugyanazokból a gyökerekből táplálkoznak, amelyekből népi építészetünk felvirágzott, örvendetes tehát, hogy ezt a falu építészetének építészkatái is felismerték, és hogy népünk építészetének alapvető jellegét ők is abban a tárgyiasságban ismerték fel, aminek elérése a mai korszerű építészet alapvető célkitűzése.

Mindez, úgy véljük, élesen rávilágít arra, hogy a múlt jobb, behatóbb ismerete hogyan szolgálhatja a jelen alkotó munkáját.

BIERBAUER VIRGIL